

Anna Kałudzka

ZBIORY DAWNEJ BIBLIOTEKI ORDYNACJI KRASIŃSKICH W BIBLIOTECE NARODOWEJ¹

W rodzie Krasińskich tradycje kolekcjonowania ksiąg sięgają wieku XVI. Już wówczas, Stanisław Krasiński, sekretarz królewski i jego brat Jan Andrzej, historyk i pisarz humanistyczny, zgromadzili cenne i zasobne księgozbiory, które ofiarowali kościołowi parafialnemu w rodzinnym majątku Krasne. W XVII w. znaczne zbiory ksiąg obcych, głównie z zakresu historii, geografii i matematyki, posiadał Jan Dobrogost Krasiński, wojewoda płocki. Natomiast w XIX w. niemal we wszystkich rezydencjach rodu Krasińskich, szeroko rozgałęzionego na ziemiach polskich, znajdowały się księgozbiory, archiwa rodzinne, zbiory rękopisów i dokumentów, które starannie uporządkowane i pieczołowicie chronione, z czasem wpłynęły w całości lub częściowo do biblioteki gen. Wincentego Krasińskiego².

Gen. Wincenty Krasiński /1782-1856/, znakomity znawca i zbieracz "rzeczy polskich i obcych", posiadał obok galerii obrazów, kolekcji militariów, znaczną bibliotekę, która połączona ze zbiorami Tomasza Czapskiego /1711-1784/, dziada żony Marii Urszuli z Radziwiłłów, stała się zaczątkiem Biblioteki Ordynacji Krasińskich, zaś wspaniały pałac Czapskich w Warszawie przy ul. Krakowskie Przedmieście 5, miejscem, w którym złożyły się księgozbiory poszczególnych linii rodu Krasińskich i kilku spokrewnionych z nimi rodzin³.

W 1844 r. ustanowiona zostaje z majątków opiniogórskich Ordynacja Hrabiów Krasińskich. W artykule 2 statutu ordynacji wymieniona zostaje Biblioteka Ordynacji Krasińskich, obejmująca pokaźny księgozbiór i archiwum linii oboźnieńskiej Krasińskich⁴.

Po stworzeniu ordynacji wzorowo utrzymywane zbiory w pałacu Czapskich stale wzrastały. Wpływały do Biblioteki księgi, archiwalia, dzieła sztuki, pamiątki historyczne i rodowe odziedziczone po

przodkach lub też ofiarowywane przez różnych członków rodu, m.in. zbiory z Radziejowic, Zegrza, Sterdyni, Krasnego, Złotego Potoku k. Częstochowy⁵. Księgozbiór ordynacki miał charakter historyczno-literacki z uderzającą przewagą dzieł z zakresu teorii i historii literatury obok oryginalnych tekstów literackich, co było związane z osobistymi zainteresowaniami gen. Krasińskiego⁶.

Po przedwczesnej śmierci Zygmunta Krasińskiego /1812-1859/, jedyne go syna generała i pierwszego spadkobiercy ordynacji, zarząd nad całym jej majątkiem objął Ludwik Krasiński z Krasnego, ożeniony z wdową po poecie, Elizą z Branickich

Ludwik Krasiński /1833-1895/, ziemianin i przemysłowiec, założyciel Muzeum Przemysłu i Rolnictwa w Warszawie, jako opiekun nieletniego ordynata Władysława sprawował nadzór nad BOK⁷. Wystąpił z inicjatywą połączenia biblioteki ordynackiej ze zbiorami Konstantego Świdzińskiego /1793-1855/, znanego bibliofila i zbieracza ksiąg. Po wieloletnich staraniach doprowadził do zawarcia w dniu 3 VII 1860 r. układu między Tytusem i Ludwikiem Świdzińskimi, na mocy którego zbiory Świdzińskiego wcielono do BOK pod nazwą Muzeum Konstantego Świdzińskiego. Układ zatwierdzony ustawą Aleksandra II w grudniu 1861 r. stworzył nową sytuację prawną i finansową dla Biblioteki. Przekształcił ją w instytucję o charakterze publicznym, zapewnił podstawy materialne - rentę wliczającą przeznaczoną przez L. Krasińskiego na utrzymanie Biblioteki i zatrudnienie personelu oraz fundusze wypłacane przez Świdzińskich na wydawnictwo źródeł historycznych⁸.

Zbiory BOK i dołączona do nich kolekcja K. Świdzińskiego obejmująca 21912 dzieł, 1031 rękopisów, 12492 ryciny, ok. 3000 monet, 136 obrazów i 246 zabytków archeologicznych, umieszczone zostają w oficynie pałacu Krasińskich. Pierwszym bibliotekarzem połączonych zbiorów zostaje Władysław Chomętowski /1829-1876/, literat i wydawca źródeł historycznych⁹.

Do BOK dołączono także nie mniej cenne od kolekcji Świdzińskiego zbiory Karola Joachima Krasińskiego z Radziejowic i mecenaś literatów Leona Łubieńskiego¹⁰.

Ludwik Krasiński opiekował się BOK początkowo do 1865 r., kiedy to po dojściu do pełnoletności objął ją ordynat Władysław /1844-1873/. Jako zamierzony historyk zajął się sprawą wydawnictw źródłowych. Nakreślił plan wydawnictwa pod nazwą "Biblioteka Ordynacji Krasińskich", sam wyszukiwał, zbierał i porządkował materiały do

edycji, zaś samo opracowanie naukowe powierzył W.Chomętowskiemu. W latach 1868-1872 własnym staraniem i nakładem wydał 4 tomy rękopiśmiennych źródeł historycznych znajdujących się w BOK. Oprócz pokrywania kosztów wydawnictwa, W.Krasiński asygnował różne kwoty na zakup w kraju i za granicą cennych nabytków. Krótki okres działalności W.Krasińskiego jako opiekuna BOK zaznaczył się energicznym wypełnianiem obowiązków wynikających z układu ze Świdzińskimi, z których najistotniejszym było rozpoczęcie wydawania źródeł historycznych¹¹.

Po śmierci ordynata, w zastępstwie jego nieletniego syna Adama, opiekę nad ordynacją obejmuje ponownie Ludwik Krasiński. Jego zabiegi doprowadziły do wypłaty zaległej renty od Świdzińskich, dzięki czemu w 1876 r. ukazują się następne tomy wydawnictw źródłowych pod zmienionym tytułem "Biblioteka Ordynacji Krasińskich. Muzeum Konstantego Świdzińskiego". Nowy bibliotekarz zbiorów, Ignacy Janicki /1823-1886/ kontynuował przede wszystkim prace edytorskie, zaniedbując jednocześnie prace biblioteczne. W okresie urzędowania Janickiego nie wpłynęły do BOK żadne większe dary, poza spuścizną po drukarzu warszawskim Janie Jaworskim¹².

Następca Janickiego, Aleksander Rembowski /1847-1906/, znany historyk państwa i prawa, zasłużył się dla Biblioteki jako znakomity wydawca źródeł historycznych. Także dzięki jego staraniom, Ludwik Górski, agronom i publicysta, przekazał do zbiorów ordynackich cenne archiwum rodzinne Butlerów ze Sterdyńi na Podlasiu¹³.

W 1895 r. ordynacja opinogórska przechodzi w ręce Adama Krasińskiego /1870-1909/, który otoczył Bibliotekę staranną opieką, tak że stała się ona placówką naukową prawdziwie nowoczesną i odpowiednio zorganizowaną dla prac badawczych prowadzonych przez uczonych z całego kraju oraz miejscem przyciągającym licznych ofiarodawców. Istotną zmianą w organizacji Biblioteki było rozdzielenie obowiązków bibliotekarza i redaktora wydawnictw, co było posunięciem szczególnie ważnym dla zaniedbywanych dotąd prac bibliotecznych¹⁴. Bibliotekarzem zbiorów mianowany zostaje historyk literatury Józef Kallenbach /1861-1929/, zaś redaktorem pozostał A.Rembowski. Po odejściu Kallenbacha, jego miejsce zajmuje historyk Stanisław Kętrzyński /1876-1959/, który jako wyspecjalizowany bibliotekarz i archiwista rozumiał, jak żaden z dotychczasowych dyrektorów, konieczność uporządkowania i opracowania bezcennych zbiorów, a także odpowiedniej ich konserwacji. Wspólnie z Franciszkiem Pułaskim

/1875-1956/ prowadził prace inwentaryzacyjne, założył katalog alfabetyczny, sporządził oddzielne inwentarze dla starych druków i rękopisów¹⁵. Za życia ordynata Adama do BOK wpłynęło wiele wartościowych kolekcji. Spośród nich można wymienić zbiory historyków - Józefa Wolffa i Władysława Pobóg-Górskiego, następnie Felicjana Faleńskiego, Wilhelma Kolberga i przede wszystkim wyjątkowo cenny księgozbiór Józefa Drege'a, zawierający dzieła z zakresu ogrodnictwa, przyrodoznawstwa i gospodarstwa domowego¹⁶.

BOK planowo pomnażana zakupami, wzbogacana licznymi дарami liczyła w 1909 r.: ok. 50 tys. dzieł drukowanych, 4500 rękopisów, 1000 dyplomów, 1400 autografów królewskich, w tym 1500 dzieł polskich z XV i XVI w. Księgozbiór zachowywał charakter historyczno-literacki, z przewagą dzieł w języku polskim i poloników. Dzięki starannemu i systematycznemu opracowywaniu zbiorów, BOK stała się jedną z ważniejszych placówek naukowych stolicy. Ze względu na ochronę cennych zbiorów udostępniano je tylko na miejscu w niewielkiej salce czytelni naukowej¹⁷.

Po bezpotomnej śmierci Adama Krasińskiego ordynację opinogórską obejmuje w 1909 r. Edward Krasiński z Radziejowic /1870-1940/, przedstawiciel linii oboźnieńskiej rodu. Okres opieki Edwarda Krasińskiego nad Biblioteką zaznaczył się w jej dziejach wspaniałym rozkwitem.

Celem zabezpieczenia zbiorów, już w lecie 1909 r. z funduszy uzyskanych ze sprzedaży Radziejowic, ordynat zakupił plac przy ul. Okólnik 9, przeznaczając go pod budowę nowego gmachu bibliotecznego, pod który kamień węgielny położono w grudniu 1912 r. Pragnąc zapoznać się z europejskim budownictwem bibliotecznym, odbył z ówczesnym dyrektorem BOK, Ignacym Baranowskim /1879-1917/, podróż do Austrii, Niemiec i Francji. Sporządzenie planów gmachu powierzył architektowi J. Nagórskiemu, a wykonanie budowli w stylu empire inż. H. Gayowi. Mimo iż wybuch I wojny światowej pokrzyżował plany otwarcia Biblioteki i Muzeum, to jednak już na początku 1914 r. w jednym z ukończonych skrzydeł gmachu zorganizowano czytelnię, a frekwencja korzystających ze zbiorów wynosiła ok. 3 tys. osób rocznie.

Oficjalne, uroczyste oddanie gmachu do użytku publicznego nastąpiło dopiero 2 XII 1930 r.¹⁸ W chwili otwarcia Biblioteka liczyła: 86292 dzieła nowsze, 1775 druków XV i XVI w., 809 atlasów, planów i map, 670 dyplomów i 1185 eksponatów muzealnych. W latach 1909-1939 BOK otrzymała dużo wartościowych darów, m.in. zbiory Władzi-

mierza Spasowicza, Piotra Dembowskiego, Hipolita Skimborowicza, Kazimierza Reychmana, Leopolda Meyeta, Stanisława Jachowicza, Aleksandra Rembowskiego, Edwarda Krasińskiego i jego matki Heleny ze Stadnickich. Droga zapisów włączono do zbiorów archiwa rodzinne Wielhorskich, Dembowskich i Lasockich¹⁹.

Do wybuchu II wojny światowej BOK pozostawała ważnym warsztatem naukowym dla historyków i badaczy literatury pięknej. Znakomite warunki do pracy, nowoczesna organizacja wewnętrzna, przyciągały do BOK uczonych z całego kraju, korzystających zwłaszcza z bogatej kolekcji rękopisów. Do 1939 r. kolejnymi dyrektorami BOK byli - Jan Muszkowski i Witold Kamieniecki²⁰.

Podczas działań wojennych w 1939 r. BOK ocalała w całości. W 1941 r., już po śmierci Edwarda Krasińskiego, na rozkaz władz okupacyjnych została włączona do tzw. Staatsbibliothek Warschau, stanowiąc jej III Oddział. W gmachu na Okólniku ulokowano najcenniejsze zbiory specjalne /stare druki, rękopisy, zbiory kartograficzne, ikonograficzne, muzyczne/ z największych bibliotek naukowych stolicy. Natomiast z BOK przeniesiono do Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego druki obce XVII-XX w., zaś do Biblioteki Narodowej książki i czasopisma polskie wydane po 1801 r. W czasie powstania warszawskiego budynek Biblioteki znacznie ucierpiał, uległa też zniszczeniu znaczna część zgromadzonych tu cieniów. Ostatni akt tragedii BOK rozegrał się po kapitulacji powstania, gdy w dniu 19 X 1944 r. oddziały niemieckie podpaliły ocalałe szczątki gmachu i zebrane tu unikalne zbiory. BOK przestała też istnieć jako samodzielna placówka naukowo-badawcza²¹.

W marcu 1945 r. prof. Stanisław Kętrzyński sprawujący nadzór nad BOK do 1941 r. przekazał ocalałe zbiory w depozyt do Biblioteki Narodowej. To rozstrzygnięcie, uzgodnione z przedstawicielami rodziny Krasińskich, nakładało na dyrekcję BN obowiązek naukowo pojętej opieki nad zbiorami²².

W latach 1946-1950 wszystkie zbiory Krasińskich, te rewindykowane z terenu Niemiec i te przewiezione z Biblioteki Uniwersyteckiej, były porządkowane, opracowywane przez pracowników specjalnego Oddziału Biblioteki Krasińskich. Sporządzono dla druków nowszych zwartych, czasopism, druków ulotnych i starych druków wspólny raport, wykazujący 100300 sygnatur, z licznymi lukami na skutek strat poniesionych przez BOK w czasie wojny. Uzupełniono istniejące katalogi alfabetyczne druków zwartych nowszych i czasopism,

przekazano do odpowiednich zakładów BN kolekcje starych druków, rękopisów, kartografii i ikonografii. Stan księgozbioru Krasińskich po zakończeniu prac porządkowych /31 XII 1950 r./ zamykał się liczbą ok. 97 tys. woluminów druków zwartych i ciągłych /w tym ok. 13,8 wol. czasopism i ok. 10 tys. wol. starych druków/. W 1952 r., kiedy ustawowo zniesiono fundacje, a więc i biblioteki fundacyjne, zbiory BOK zostały wcielone do zbiorów BN i stały się ich niekwestionowaną częścią składową²³.

Obeonnie zbiory z dawnej Biblioteki Krasińskich znajdują się w gmachu BN na ul. Hankiewicza 1 /zbiory nowsze zwarte i ciągłe/ oraz w siedzibie zbiorów specjalnych narodowej księżnicy w pałacu Rzeczypospolitej /dawniej pałacu Jana Dobrogosta Krasińskiego/ na placu Krasińskich, gdzie pomieszczone są stare druki, rękopisy, kartografia i ikonografia.

Poszczególne kolekcje Krasińskich wcielone do BN są w większości nie wyodrębnione. Opracowany tu krótki przewodnik po zbiorach ordynackich rozszerzy może wiedzę o nich, przybliży je czytelnikom. Wydaje się to wskazane tym bardziej, że BOK nie doczekała się dotąd żadnego opracowania monograficznego. Przeprowadzenie analizy, a na jej podstawie scharakteryzowanie bogatego i niejednolitego księgozbioru o tak okazałych rozmiarach wymaga na pewno wielu lat żmudnych badań, ale może niniejszy przewodnik chociaż częściowo dostarczy informacji o stanie i zawartości zachowanych zbiorów z dawnej BOK.

Druki nowsze

Zachowane druki nowsze polskie i obce liczą ok. 73,2 tys. woluminów. Wpisane są do raptularza, który do chwili obecnej pełni rolę inwentarza zbiorów i przechowywany jest w Zakładzie Druków Nowszych wraz z innymi inwentarzami druków zwartych nowszych. Posiadają oddzielny katalog alfabetyczny w 120 pudłach, liczący ok. 94 tys. kart katalogowych. Katalog ten udostępniony jest w pomieszczeniu Katalogu Alfabetycznego BN.

Zasób druków nowszych przedstawia dużą wartość, tak ze względu na treść, proveniencję, jak i oechy zewnętrzno-wydawnicze /bibliofilskie/. Całość księgozbioru ma charakter wybitnie humanistyczny i jest w zasadniczej części zbiorem wydawnictw XIX-wiecznych.

Analiza księgozbioru pod względem językowym wykazuje, że najliczniejsze są pozycje w językach polskim i francuskim, następnie w niemieckim, łacińskim, włoskim, angielskim, rosyjskim oraz mniej liczne w językach - czeskim, szwedzkim, ukraińskim, duńskim.

Podstawowe działy rzeczowe księgozbioru, które obrazują w pewnym stopniu jego profil i linie tematyczne to: encyklopedie, słowniki, bibliografia, bibliotekoznawstwo, filologia, literatura powszechna, literatura polska, historia Polski, historia powszechna, pamiętniki, życiorysy, panegiryki, wojskowość, nauki społeczno-ekonomiczne, prawo, nauki filozoficzne, teologia, geografia, krajoznawstwo, podróże, nauki przyrodnicze, antropologia, medycyna, rolnictwo, leśnictwo, gospodarstwo domowe, szkolnictwo, sztuka²⁴.

Encyklopedie ogólne i specjalne, to podstawowe wydawnictwa S.Orgelbranda, S.Sikorskiego, Trzaski, Everta i Michalskiego, A. Wiślickiego i wiele pozycji o charakterze encyklopedycznym. Znaczenie mniej jest encyklopedii obcych, wiele z nich jest też niekompletnych.

Wśród słowników mamy zarówno słowniki językowe, jak i rzeczowe. Większość pozycji stanowią słowniki językowe, obejmujące kilka języków europejskich. Słowniki rzeczowe to: słowniki pseudonimów, kryptonimów, słowniki religioznawcze, geograficzne, botaniczne oraz inne, zawierające terminologię różnych dyscyplin naukowych. Bogato reprezentowana jest leksykografia polska, a uzupełnieniem całego działu pozostają wydawnictwa typu who's who oraz biografie zbiorowe.

Omówione powyżej działy wraz z bibliografiami tworzą nie tylko warsztat bibliograficzny i encyklopedyczny, ale pozostają także znakomitą wstępną do dalszych zasobów księgozbioru. Bibliografie i katalogi różnych bibliotek pochodzą przeważnie z połowy XIX w. i okresu międzywojennego. Niestety większość z nich jest niekompletna. Dużą grupę stanowią dzieła z zakresu historii literatury, które mogą być traktowane jako bibliografie czy słowniki bibliograficzne²⁵. Dopełnieniem działu są bardzo liczne katalogi księgarskie, aukcyjne, licytacyjne, wśród których przeważają publikacje w języku francuskim.

W dziale bibliotekoznawstwa, obok piśmiennictwa obejmującego problematykę związaną z bibliotekami jako instytucjami naukowymi i oświatowymi, ich dziejami, typologią i bibliotekarstwem /zarów-

no w aspekcie historycznym, jak i organizacyjnym/, w księgozbiore Krasieńskich nie brakuje pozycji, których tematyka znajduje odbicie w innych dyscyplinach teoretycznych i praktycznych nauki o książce, np. prace z zakresu edytorstwa, ruchu czytelniozego, księgarstwa, teorii bibliografii. Tym samym można się pokusić o stwierdzenie, iż treść zgromadzonych tu dzieł polskich i obcych odpowiada szeroko pojętej nauce o książce.

Z dziedziny filologii są niemal wszystkie ważniejsze pozycje językoznawcze polskie oraz wiele obcych, które do dnia dzisiejszego mogą być wykorzystywane w badaniach językowych. Są to prace dotyczące historycznego rozwoju języków, pisowni, ortografii, dialektologii, onomastyki i toponomastyki, orientalistyki oraz leksykografii. Niezbędne do badań językoznawczych są zgromadzone przez Krasieńskich teksty staropolskie²⁶.

Występujące w schemacie klasyfikacyjnym biblioteki ordynackiej określenie literatura powszechna kryje w sobie pojęcie szersze - piśmiennictwa danego kraju, obejmującego zabytki literatury pięknej oraz dzieł z zakresu nauki o literaturze. Przeważają w dziale kolekcje tekstów literackich poszczególnych krajów, zawierające wydania oryginalne i przekłady na różne języki. Wśród nich najliczniejsza jest kolekcja literatury francuskiej, następnie - niemieckiej, angielskiej, włoskiej i rosyjskiej. Mniej liczne są działy literatury klasycznej, orientalnej, hiszpańskiej, czeskiej, skandynawskiej, amerykańskiej, węgierskiej i ukraińskiej. Przeważająca w zbiorze Krasieńskich literatura francuska najwyraźniej uwiadacznia zamiłowania literackie twórców Biblioteki, a obrazuje je także skompletowanie dużej ilości dzieł teoretyczno-literackich dotyczących dramatu, prozy i poezji francuskiej²⁷.

Dział literatury polskiej zawiera wszystkie najważniejsze prace autorów polskich z dziedziny nauki o literaturze, wspaniałe wybory poetów, prozaików, dramaturgów, ciekawia, rzadkie polonika. Księgozbiór polonistyczny BOK pełni do dnia dzisiejszego ważną rolę w zbiorach BN. Uzupełnia niejako jej zasoby i pozostaje cennym warsztatem naukowym w pracach badawczych nad literaturą polską. W bibliotece ordynackiej zgromadzono ogromny materiał z zakresu historii literatury i krytyki literackiej, przy nieco mniejszej ilości dzieł teoretyczno-literackich²⁸. W dużej liczbie reprezentowane są monografie historyczno-literackie o wielu wybitnych twórcach literatury polskiej. Obok zasadniczych monografii i syn-

tez z dziejów literatury polskiej, występuje duża ilość drobnych prac o charakterze przyczynków, komunikatów, artykułów - najczęściej w formie odbitek i nadbitek z czasopism, Zasadnicza część działu to teksty z literatury polskiej, przede wszystkim proza, poezja i nieco mniej utworów dramatycznych. Do cenniejszych pozycji zaliczyć tu można pierwodruki dzieł pisarzy stanisławowskich²⁹ oraz liczne polonika³⁰.

W dziale historii powszechnej dominują wydawnictwa obce z przewagą dzieł w językach francuskim i niemieckim. Różnorodność i bogactwo treściowe dzieł zawartych w tym dziale pozwala na dokonanie jego podziału pod względem chronologicznym na historię starożytną, średniowieczną, nowożytną i najnowszą, zaś pod względem rzeczowym na - historię polityczną, gospodarczą, historię państwa i prawa, społeczeństwa, kultury, nauki i jej instytucji. Oprócz publikacji książkowych i broszur, odnajdujemy tu sporo materiałów o charakterze druków ulotnych oraz oprowione komplety wycinków prasowych.

Najobszerniejszy dział, to historia Polski. Zawiera prace prawie wszystkich historyków polskich do lat trzydziestych XX w., nie zawsze zresztą reprezentowanych najważniejszymi ich dziełami, często tylko drobniejszymi pracami o charakterze przyczynkowym. Wyraźnie wyodrębniającym się nurtem w historycznym zbiorze Krasińskich są powstania polskie³¹, a oprócz opracowań monograficznych i cząstkowych z historii Polski występuje spora ilość różnorodnych wydawnictw źródłowych oraz materiałów typu ustawy, rozporządzenia, instrukcje, pojedyncze wystąpienia, sprawozdania, z których większość pochodzi z XIX w. i jest połączona w klocki /dzieła współwydane/, odnoszące się do jednej sprawy czy zagadnienia.

Z dyscyplin pomocniczych historii, zbiór Krasińskich uwzględnia głównie heraldykę, genealogię, numizmatykę, jakkolwiek nie brak też pozycji z takich nauk pomocniczych historii, jak: paleografia, dyplomatyka, sfragistyka, chronologia, geografia i kartografia historyczna.

Bogaty zespół biografistyki, pamiętników i rozmaitych panegiryków stanowi przede wszystkim uzupełnienie działów historii i literatury polskiej. W kolekcji pamiętników, zarówno polskich, jak i obcych, przeważają pamiętniki "historyczne" z różnych epok, ale nie brak też pamiętników "literackich", spośród których na uwagę

zasługują zwłaszcza wydawnictwa polskie³². Z pamiętników obcych najwięcej jest publikacji francuskich, odnoszących się do dziejów XVIII w. i francuskiej historii obyczajowej³³. W dziale biografistyki znajduje się duża ilość różnego rodzaju opracowań sylwetek, życiorysów rozmaitych osób, zaś drobne utwory panegiryczne związane są najczęściej z okresem historycznym Polski przedrozbiorowej i dotyczą przedstawicieli rodów panujących, dygnitarzy państwowych, zasłużonych obywateli i innych osób prywatnych.

Dział wojskowości zawiera wybór najcenniejszych dzieł reprezentujących dorobek myśli wojskowej polskiej i obcej. Szczególnie bogata jest literatura wojskowa czasów Księstwa Warszawskiego, Królestwa Kongresowego oraz piśmiennictwo Wielkiej Emigracji. Są to głównie instrukcje, przepisy i podręczniki wojskowe.

Wśród wydawnictw z dziedziny nauk społeczno-ekonomicznych na plan pierwszy wysuwają się prace polskie, następnie niemieckie, francuskie i rosyjskie. Są to prace poświęcone zarówno historii gospodarczej Polski, jak i tłumaczenia polskie i różnojęzyczne dzieł najwybitniejszych ekonomistów obcych³⁴. Są także publikacje z zakresu ekonomii politycznej, omawiające poszczególne szkoly i zagadnienia ekonomii politycznej /np. bogactwo, monopole, dochód narodowy, praca itp./. Obok nich sporo prac z polityki społecznej i socjologii.

W dziedzinie nauk prawnych w zbiorach Krasińskich występują prace obejmujące historię państwa i prawa wielu krajów europejskich oraz opracowania niemal wszystkich dziedzin prawa, m.in. prawa administracyjnego, cywilnego, rodzinnego, kościelnego³⁵. Poza tymi opracowaniami są wydawnictwa źródłowe oraz teksty licznych konstytucji polskich i ich komentarze.

W dziale nauk filozoficznych przeważają pozycje polskie i francuskie z połowy XIX w. Pod względem tematycznym na pierwszym miejscu znajdują się opracowania z historii filozofii, następnie dzieła filozofów /w różnojęzycznych wydaniach/, rozprawy teoretyczne i historyczne z zakresu takich dziedzin filozofii, jak: antropologia filozoficzna, metafizyka, ontologia, logika i etyka. W obrębie nauk filozoficznych znajdują się ponadto mniej liczne prace poświęcone naukoznawstwu i psychologii.

W części zasadniczej dział teologii obejmuje książki polskie o historii religii. Poszczególne działy religioznawstwa reprezentowane w zbiorze, to: archeologia religijna, historia ateizmu,

bibliistyka, filozofia religii, wyznania religijne, liberalizm religijny. Najobszerniejszym zespołem w dziale pozostaje piśmiennictwo o chrześcijaństwie. W większości dotyczy ono katolicyzmu, a następnie prawosławia i protestantyzmu. Do cenniejszych wydawnictw działu można zaliczyć Biblie w językach - polskim³⁶, łacińskim, greckim, francuskim³⁷ i niemieckim. Wspomnieć też można o znacznej kolekcji modlitewników, brewiarzy, śpiewników kościelnych, katechizmów i literatury hagiograficznej.

Geografia w księgozbiórce Krasieńskich, to głównie historia odkryć geograficznych, relacje z podróży³⁸ oraz popularne przewodniki i publikacje przynoszące wiadomości o licznych krajach, nie tylko europejskich. Najcenniejsza część działu, to polskie dzieła geograficzne z pierwszej połowy XIX w., obejmujące ogólne kompendia geograficzne, monografie obszarów, dykcjonarze, studia historyczno-geograficzne³⁹.

Piśmiennictwo z dziedziny nauk przyrodniczych obejmuje w większości dzieła z XIX w. Z początków XX w. i okresu międzywojennego pochodzą prace drobniejsze - broszury, nadbitki i odbitki oraz mniej wartościowe wydawnictwa o charakterze popularnonaukowym. Na czoło nauk przyrodniczych wysuwa się botanika i zoologia, reprezentowane dziełami znakomitych uczonych polskich XIX stulecia⁴⁰. Znacznie skromniej prezentuje się piśmiennictwo obce; najczęściej są to przekłady z języka niemieckiego. W zakresie botaniki zdecydowaną przewagę nad innymi dziedzinami biologicznymi ma florystyka, zaś trzonem prac zoologicznych pozostają badania faunistyczne.

Z dziedziny antropologii są prace polskie i tłumaczenia z piśmiennictwa obcego, zwłaszcza z okresu 20-lecia międzywojennego. Pod względem tematycznym przeważają publikacje traktujące o zmienności człowieka w czasie i przestrzeni, przedstawiające rozwój osobniczy i filogeniczny człowieka i zróżnicowania rasowe. Wiele prac, które znajdują się w tym dziale, nawiązuje do archeologii, socjologii, etnografii i medycyny.

Niewielki dział nauk medycznych zawiera przede wszystkim różne opracowania z historii medycyny polskiej⁴¹. Osiągnięcia medycyny polskiej prezentują traktaty, dysertacje, rozprawy z obserwacji klinicznych, wydawane w językach polskim i łacińskim. Sporo jest również wydawnictw dotyczących zagadnień higieny i farmacji.

Dzieła z zakresu rolnictwa, leśnictwa i gospodarstwa domowego pochodzą w większości z cennej kolekcji J. Drege'a. Z dorobku pol-

skiej i obcej literatury rolniczej z początku XIX w. najliczniejsze są prace ogólnorolnicze, kompilacyjne, zawierające dane z agrotechniki, zootechniki, technologii przemysłu rolnego, ogrodnictwa i ekonomiki rolnej⁴². Mniej liczne są prace gleboznawcze i specjalistyczne, np. o łąkarstwie czy uprawie roślin. Problematyka zootechniczna występuje najczęściej w pracach ogólnohodowlanych. Na uwagę zasługuje też specjalistyczna literatura ekonomiczno-rolnicza tworzona przez publicystów, uczonych czy ziemian. Z dziedziny ogrodnictwa występują zwłaszcza dzieła o tematyce botanicznej, zaś w całości kolekcji J. Drege'a najmniej miejsca zajmuje piśmiennictwo o gospodarstwie domowym, jakkolwiek dosyć liczne pozostają różnego typu książki kucharskie.

Podstawę działu "szkolnictwo" stanowią materiały dotyczące dziejów oświaty i szkolnictwa polskiego. Jedynie marginesowo traktowane są zagadnienia wychowania, teoria pedagogiki oraz prądy i kierunki wychowania za granicą. Najobszerniej reprezentowany jest w księgozbiorze Krasińskich dorobek historiografii szkolnictwa i oświaty z okresu międzywojennego, obejmujący m.in.: badania nad Komisją Edukacji Narodowej, polityką oświatową zaborców, historią polskich uczelni, zagadnieniami oświaty dorosłych, szkolnictwem zawodowym i ludowym, programami nauczania oraz życiem młodzieży szkolnej i akademickiej⁴³.

Zainteresowanie twórców biblioteki ordynackiej dla historii sztuki, przejawiające się w gromadzeniu luksusowych wydawnictw /zwłaszcza francuskich i niemieckich/, związane było z założonymi przy Bibliotece - Muzeum i zbrojownią. Znaczna część tych zbiorów to albumy, wydawnictwa kostiumologiczne, katalogi zbiorów większych galerii i muzeów, które znajdują się obecnie w Zakładzie Ikonografii BN. W zbiorach druków nowszych pozostały tylko niektóre z ważniejszych encyklopedycznych opracowań historii sztuki, monograficzne ujęcia historii sztuki poszczególnych krajów oraz dzieła prezentujące historiografię sztuki polskiej⁴⁴. Z publikacji drobniejszych są także popularne opracowania poświęcone sztukom plastycznym, architekturze i sztuce ludowej z okresu międzywojennego. Niewielka liczba prac dotyczy rzemiosła artystycznego i innych pokrewnych im gałęzi sztuki stosowanej.

Główny trzon zbiorów Krasińskich w zakresie druków nowszych stanowi historia i literatura, następnie - prawo, teologia i nauki społeczno-ekonomiczne. Ten wybitnie humanistyczny księgozbiór, nie-

jednolity pod względem proveniencji i zdekompletowany w czasie II wojny światowej, nie posiada częstokroć pozycji najważniejszych dla dziedzin wiedzy, ale są w nim cenne i rzadkie dzieła przyczynkowe oraz pozycje o dużej wartości bibliofilskiej.

Do dnia dzisiejszego kolekcja druków nowszych Krasińskich w jak najszerszym stopniu służy potrzebom nauki, o czym świadczy fakt częstego korzystania z jej zasobów przez czytelników. Stanowi ona ponadto uzupełnienie zbiorów narodowej ksiąźnicy, bowiem wiele dzieł z Biblioteki Krasińskich to pozycje, których brak w BN.

Wśród jedynych egzemplarzy przeważają nadbitki i odbitki z czasopiśm, zdarzają się jednak także drobniejsze dzieła literackie, utwory okolicznościowe i różnego rodzaju podręczniki. Ponadto spośród jedynych egzemplarzy w zbiorach BN jest stosunkowo dużo poloników zagranicznych. Zdecydowanie jednak przeważają XIX-wieczne dzieła obce, głównie w językach francuskim i niemieckim, i jak się zdaje, właśnie w ich dużej ilości tkwi największa wartość księgozbioru Krasińskich, jako kolekcji dopełniającej zbioru narodowej ksiąźnicy.

Od 1980 r. w Zakładzie Druków Nowszych BN prowadzone są prace nad opracowaniem i inwentaryzacją druków nowszych z Biblioteki Krasińskich. Druki te są ponownie katalogowane, w wyniku czego sporządzane są nowe karty katalogowe z dokładnymi i poprawnymi opisami. Po skatalogowaniu druki otrzymują nowe sygnatury /oznaczone cyframi od 2000000/. Dawne sygnatury Krasińskich stają się akcesjami, wskazującymi proveniencję druków i są umieszczane na karcie katalogowej pod opisem danej pozycji.

Obok przekatalogowywania książek na nowe sygnatury, prowadzi się także prace nad ich opracowaniem rzeczowym, bowiem do tej pory karty z opisami druków Krasińskich nie figurowały w katalogach rzeczowych BN.

Nowe karty katalogowe z opisami druków nowszych z biblioteki ordynackiej włączane są zarówno do głównego katalogu alfabetycznego /niezależnie od istniejącego starego katalogu alfabetycznego BOK/, jak i do katalogu systematycznego, dzięki czemu użytkownicy otrzymują czytelniejszą i pełniejszą informację o zawartości księgozbioru Krasińskich⁴⁵.

Czasopisma

Ogólny zasób czasopism polskich i obcych nowszych określony został w BN na podstawie odrębnego starego katalogu alfabetycznego tych zbiorów i wynosi 4841 tytułów w 17378 woluminach. Trzeba tu jednak zaznaczyć, iż liczba ta obejmuje także włączone do czasopism różne druki ulotne, jak: cenniki, prospekty, sprawozdania szkół średnich i wyższych, wydawnictwa informacyjne i programowo-sprawozdawcze szkół wyższych, sprawozdania z działalności różnych instytucji /nie tylko naukowych/, teksty służące badaniom życia gospodarczego i społecznego itp. Liczba tytułów samych czasopism polskich i obcych wynosi ok. 3 tys. tytułów w 13800 woluminach⁴⁶.

Katalog alfabetyczny czasopism Krasińskich znajduje się w pomieszczeniu Katalogu Alfabetycznego Czasopism BN i mieści się w 14 pudłach, z których 9 zawiera karty katalogowe czasopism polskich, 3 - wydawnictwa obce, a pozostałe 2 - sprawozdania szkolne. Katalog uzupełniają liczne odsyłacze z nazwiskami redaktorów, wydawców, nazwami instytucji naukowych. Nielicznie występują też odsyłacze topograficzne z nazwami miast.

Wszystkie zbiory czasopiśmiennicze wpisane są do raptularza razem z drukami zwartymi i posiadają sygnatury ciągłe książkowe. Dla ułatwienia poszukiwań czytelnikom - karty katalogowe czasopism polskich zostały przepisane na znormalizowane karty katalogowe do opisów czasopism i włączone do podstawowego katalogu czasopism BN.

W latach sześćdziesiątych, w wyniku prac melioracyjnych przeprowadzanych przez pracowników Zakładu Czasopism BN, wiele czasopism z biblioteki ordynackiej przeniesiono na sygnatury BN, tzn. dokonano uzupełnień brakujących roczników i numerów w ciągach poszczególnych wydawnictw ciągłych posiadanych przez BN, a najcenniejsze i najrzadsze czasopisma Krasińskich wcielono do zbiorów cimeliów, nadając im także nowe sygnatury. Informacje o przeprowadzonych melioracjach zawarte są w odpowiednich adnotacjach na kartach katalogowych w starym katalogu Krasińskich oraz częściowo w raptularzu.

W Bibliotece Krasińskich - placówce naukowej z księgozbiorem o charakterze polonistycznym, kompletowano przede wszystkim cza-

sopisma polskie i obce dostosowane do profilu zbiorów, jakkolwiek z upływem lat zasób wydawnictw periodycznych powiększały też czasopisma z zakresu innych dziedzin i dyscyplin naukowych, co wiązało się z zapotrzebowaniami społecznymi, dyktowanymi przez ówczesną sytuację nauki polskiej oraz rozwój szkół wyższych i towarzystw naukowych.

Zasadniczo zrząd czasopism Biblioteki Krasieńskich stanowi prasa polska /ok. 2500 tytułów/, wśród której przeważają gazety, periodyki kulturalne, literackie i naukowe. Utrzymywanie gazet i czasopism w komplecie było niewątpliwie bardzo uciążliwym obowiązkiem dla pracowników BOK, zwłaszcza w okresie międzywojennym, gdyż numery wielu czasopism wychodziły bardzo nieregularnie, ulegały też często konfiskacie. Wskutek tego, jak również w wyniku strat wojennych, nie tylko w kompletach czasopism, ale nawet w poszczególnych rocznikach lub tomach istnieją spore luki, nie zawsze zresztą wykazywane na kartach katalogowych. Wiele czasopism zwłaszcza dawniejszych, to tylko pojedyncze egzemplarze lub nawet ich fragmenty.

Szczególnie liczne są w Bibliotece Krasieńskich gazety i tygodniki, które ukazywały się na terenie Królestwa Polskiego. Z początków XIX w. jest to przede wszystkim prasa informacyjna i polityczna⁴⁷ oraz czasopisma społeczno-kulturalne i literackie⁴⁸.

Z okresu międzypowstaniowego bogato reprezentowane jest czasopiśmiennictwo warszawskie. W zbiorach Krasieńskich odnajdujemy wiele tytułów prasy ogólnoinformacyjnej⁴⁹, czasopism społeczno-kulturalnych o charakterze magazynu encyklopedycznego⁵⁰, czasopism literacko-naukowych⁵¹ oraz różnych czasopism specjalistycznych dla dzieci i młodzieży, dla kobiet i rodziny, dla uchodźców i mniejszości narodowych. Sporą grupę stanowią ponadto specjalistyczne pisma o charakterze religijnym⁵².

W kolekcji czasopism biblioteki ordynackiej znajduje się także prasa z okresu międzywojennego. Obok codziennych gazet, których roczniki są w większości niekompletne, jest kilkanaście tytułów czasopism popularnych, do których zaliczyć można magazyny ilustrowane, pisma kobiece, prasę satyryczną i humorystyczną⁵³. Niemal w całości skompletowana jest w BOK prasa o problematyce społecznej, artystycznej i literackiej⁵⁴ oraz czasopisma i roczniki wydawane przez uczelnie akademickie, różne towarzystwa i instytucje naukowe.

Kilkanaście tytułów dotyczy również zagadnień bibliotekarstwa, bibliografii i księgoznawstwa.

Stosunkowo skromnie reprezentowana jest w zbiorach Krasieńskich prasa lwowska, krakowska, wileńska czy petersburska. Są to niekompletne roczniki prasy codziennej informacyjnej, czasopism społeczno-kulturalnych, naukowych i fachowych. Niewiele jest również czasopism wielkopolskich, wśród których przeważają pisma literackie i kulturalne, a fragmentarycznie tylko występują czasopisma ze Śląska, Pomorza, Mazur oraz miast Królestwa Polskiego, np. z Łodzi, Pabianic, Piotrkowa, Włocławka czy Kalisza.

Najcenniejszymi czasopismami Krasieńskich są pisma z okresu powstania listopadowego⁵⁵ i styczniowego⁵⁶, z których większość jest ochroniona jako cimbela BN. Równie rzadkie są pierwsze pisma socjalistyczne wydawane na początku XX w. w Królestwie Polskim⁵⁷.

Do rzadkości bibliograficznych zaliczyć można także prasę emigracji popowstaniowych XIX w. Są to w zdecydowanej większości wydawane w Paryżu czasopisma polityczne określonych stronnictw wychodźstwa⁵⁸. Mało jest natomiast tytułów prasy polonijnej z lat międzywojennych.

Czasopisma zagraniczne /ok. 500 tytułów/ pochodziły w większości z darów i dlatego ich dobór wydaje się przypadkowy, są też bardzo niekompletne. Są tu czasopisma w językach - włoskim, angielskim, holenderskim, czeskim, hiszpańskim, łacińskim, rosyjskim, szwedzkim, rumuńskim, z przewagą wydawnictw francuskich i niemieckich.

Pod względem liczby tytułów na czoło wysuwają się czasopisma historyczne i literackie. Wśród tych ostatnich są znane i cenione periodyki z XIX i XX w. poświęcone literaturze, krytyce literackiej, filologii i językoznawstwu. Ponadto są czasopisma dotyczące nauk ekonomicznych i społecznych, prawa, teologii, filozofii, psychologii i pedagogiki. Sporą grupę tworzą periodyki z zakresu historii sztuki i muzealnictwa, bibliotekoznawstwa oraz rolnictwa i ogrodnictwa⁵⁹. Na uwagę zasługują również roczniki wydawane przez europejskie szkoły akademickie, towarzystwa i instytucje naukowe. Do bardzo rzadkich należą czasopisma obce dla kobiet⁶⁰.

Do czasopism Biblioteki Krasieńskich włączone są także sprawozdania szkół wyższych polskich i obcych, szkół zawodowych i średnich /gimnazjalnych/. Opisy tych materiałów uporządkowane zostały w 2 oddzielnych pułkach, z podziałem na trzy typy szkół, przy czym w obrębie poszczególnych grup zastosowano podział topograficzny

według nazw miast. Wśród zgromadzonych tu druków występują najczęściej spisy wykładów, programy, listy profesorów i studentów, wykazy wydziałów i instytucji akademickich, sprawozdania z inauguracji roku akademickiego, programy kursów przygotowawczych, wyniki egzaminów i programy popisów szkolnych.

Podstawę zbiorów czasopiśmienniczych w bibliotece ordynackiej stanowią gazety i czasopisma literackie, kulturalne oraz naukowe polskie. Obok nich jest dużo periodyków prezentujących rozmaite dziedziny wiedzy. Mimo trudności w kompletowaniu czasopism w okresie międzywojennym, braku funduszy na prenumeratę prasy, w Bibliotece Krasieńskich zgromadzono ogromny i cenny zbiór periodyków, który przedstawia dużą wartość naukową, tak z powodu przemyślanego i trafnego doboru, jak i ze względu na znaczną liczbę tytułów. I chociaż niejedyn z tytułów periodyków biblioteki ordynackiej stanowi trzeci egzemplarz w narodowej księżnicy, to spora ich część jest z kolei uzupełnieniem braków, jakie istnieją w zasobie czasopiśmienniczym BN, zwłaszcza w zakresie prasy XIX w.

Czasopisma obce Biblioteki Krasieńskich stanowią zbiór mniej wartościowy. Względy finansowe sprawiły, iż nie uzupełniano posiadanych już ciągów czasopism, nie sprowadzono z zagranicy bardziej znanych wydawnictw odpowiadających charakterowi zbiorów Krasieńskich. Tym samym czasopisma obce wykorzystywane są nader rzadko, czego przyczyną jest także mała wartość informacyjna katalogu tych zbiorów. Większość kart katalogowych ma bardzo nieczytelne i niedokładne zapisy, a przejrzystość katalogu zacieraają też opisy wydawnictw, które nie są czasopismami, np. reklamy, wykazy nabytków bibliotek, prospekty, katalogi.

Stare druki

Z ocalałych zbiorów starych druków BOK wpłynęło do BN ponad 5 tys. dzieł obcych w ok. 10 tys. woluminach, z wyraźną przewagą druków XVIII-wiecznych - ponad 3500 dzieł w ok. 8 tys. tomach. Obok druków obcych zachowało się ok. 600 poloników zagranicznych i ok. 100 pozycji autorów polskich wydanych w kraju.

Stosunkowo duży uratowany zespół jest jedynie fragmentem zasobu starych druków Biblioteki Krasieńskich. Większość polskich starodruków uległa zniszczeniu po upadku powstania warszawskiego, oprócz niewielu pozycji z XVII-XVIII w. przewiezionych do gmachu

Uniwersytetu Warszawskiego wraz z kolekcją druków obcych, przy czym wśród tych ostatnich mamy również tylko wydawnictwa z XVII i XVIII w. Zasób starych druków biblioteki ordynackiej miał różnorodny charakter i treściowo nie stanowił określonej całości. Zawierał dzieła o treści teologiczno-filozoficznej, matematycznej, prawniczej, historycznej, medycznej, wiele starych brewiarzy, mszałów czy słowników. Należy podkreślić, iż mimo różnorodności treści zbioru, przeważały druki z zakresu humanistyki, a zwłaszcza z historii i literatury pięknej. Świadczą o tym również opisy druków z wymienionych dziedzin zawarte w "Bibliografii polskiej" Estreicherów, przy których odnajdujemy informacje, że znajdowały się w BOK. Wiele rzadkości bibliograficznych zanotowano w niej jedynie na podstawie zbiorów biblioteki ordynackiej, dostarczała ona także unikatów i wydań bardzo cennych do edycji naukowych ogłaszanych w XIX i XX w.

Z nabytków powojennych BN, na które złożyły się fragmenty księgozbiorów, m.in. Zamoyskich w Warszawie, Tarnowskich z Dzikowa, Tyszkiewiczów z Czerwonego Dworu, Potockich z Krzeszowic czy Schaffgotschów z Cieplic, zachowana kolekcja Krasieńskich jest jedną z wyróżniających się pod względem liczby dzieł obcych⁶¹.

Stare druki z BOK nie są wyodrębnione z całości zbiorów BN, nie mają oddzielnych katalogów i inwentarzy. Po opracowaniu i nadaniu im nowych sygnatur BN, wpisane zostały do ogólnych inwentarzy starych druków obcych i poloników XVII i XVIII w.

W księgozbiorze zagranicznym przeważają wydawnictwa w języku francuskim. Liczne są też książki w językach łacińskim i niemieckim, zaś niewielki procent stanowią pozycje w językach - włoskim, angielskim i rosyjskim. Pod względem zawartości treściowej księgozbiór jest bardzo zróżnicowany. Ogólnie można jednak wyodrębnić kilka najzasobniejszych działów, jak: literatura piękna, historia, prawo, filozofia i polityka, teologia, medycyna, sztuka i architektura, nauki przyrodnicze, rolnictwo i ogrodnictwo.

Dominantą zasobu starych druków pozostaje literatura piękna. Najbogatsza jest kolekcja literatury francuskiej, obejmująca dzieła najwybitniejszych jej przedstawicieli, a także pisarzy mniej znanych, np. autorów popularnych powieści romansowych⁶². Zgromadzona z dużą starannością zawiera wiele edycji dzieł zebranych, prezentujących całą twórczość pisarską danego autora. Znacznie mniej obszerne pozostają kolekcje literatury angielskiej, włoskiej, hisz-

pańskiej i niemieckiej, w których przeważają przekłady francuskie.

W dziale historii prezentowana jest historiografia antyczna z dziełami twórców greckich i rzymskich. Ponadto są opracowania całościowe historii starożytnej i powszechnej⁶³, wydawnictwa traktujące o historii poszczególnych państw, w tym przede wszystkim Francji. Uzupełnieniem dla dzieł omawiających historię różnych państw są bogate zbiory drukowanych pamiętników i listów.

Osobne miejsce wśród starych druków zajmują dzieła i druki związane z historią kościoła katolickiego, na które składają się bulle papieskie, uchwały soborowe, hagiografia, pisma biskupów i ojców kościoła, rozprawy teologiczne oraz ciekawy zespół druków reformacyjnych⁶⁴.

Bogaty liczbowo jest zbiór dzieł prawniczych dotyczących teorii i filozofii prawa, prawa poszczególnych narodów, prawa kościelnego i kanonicznego, politycznego, prywatnego, z przewagą pozojji historyczno-prawnych i zbiorów praw.

Liczna i bogata w treści jest literatura o kierunku filozoficzno-moralnym i politycznym, prezentująca przede wszystkim oświeceniowy nurt filozofii z dziełami encyklopedystów francuskich⁶⁵.

Ze zbiorów J. Drège'a pochodzi większość wydawnictw o rolnictwie, różnorodne publikacje o ogrodach, ich zakładaniu, urządzaniu, pielęgnowaniu i architekturze ogrodowej⁶⁶.

Stosunkowo duży zespół stanowią w zbiorach Krasińskich dzieła z zakresu medycyny i farmacji. Są to najczęściej drobne rozprawy, dysertacje, nierzadko obszerne prace autorów niemieckich oraz kilkanaście słowników medycznych i anatomicznych.

Wśród dzieł o sztuce i architekturze występują piękne albumy z reprodukcjami dzieł sztuki, bogato ilustrowane wydawnictwa o historii sztuki. Wiele z nich to rzadkie edycje bibliofilskie w cennych oprawach.

W księgozbiórce BOK odnajdujemy także takie kompendia, jak: różnego rodzaju słowniki, gramatyki, prace na temat retoryki i poprawnej wymowy, wzory epistolografii. Ponadto jest sporo wydawnictw informacyjnych typu słowniki historyczne i encyklopedie⁶⁷.

Najmniej zasobne pozostają działy nauk społecznych i matematycznych. Wspomnieć można jeszcze o sporej liczbie dzieł z dziedziny wojskowości ze słownikami, publikacjami na temat fortyfikacji, artylerii, kawalerii, taktyki i strategii wojskowej⁶⁸.

Zachowana kolekcja poloników obejmuje: druki autorów polskich

wydane na terenie kraju, dzieła autorów obcych przetłumaczone na język polski bądź wydane w języku oryginału w Polsce. Obok nich są typowe polonika zagraniczne, do których zaliczamy prace autorów obcych, których treść dotyczy Polski i te, które potraktowane po "estreicherowsku" zawierają jedynie wzmianki związane z tematyką polską.

W zbiorze książek polskich przeważają prace historyczne i prawnicze. Cennymi źródłami historycznymi są tu zachowane egzemplarze drukowanych konstytucji z okresu Sejmu Czteroletniego⁶⁹.

Wśród dzieł z literatury pięknej najwięcej jest utworów wierszowanych autorów polsko-łacińskich. Lista pisarzy "złotego wieku", okresu baroku, sarmatyzmu oraz czasów saskich jest niewielka i obejmuje w większości twórców mniej znanych. Osobno należy wymienić kilkanaście słowników, następnie podręczniki gramatyki oraz prace z zakresu retoryki. Dostyć liczne są zbiory kazań, rozważania teologiczne, biografistyka. Pozostałe druki polskie odznaczają się dużą rozpiętością tematyczną. I tak, są prace o ekonomice rolnictwa, uprawie roślin, o myślistwie, medycynie i farmacji oraz dużo druków okolicznościowych.

Następne polonika, to najliczniejsze w księgozbiorze polskim dzieła autorów obcych wydane w Polsce. Pod względem ilościowym przeważają tu teksty literackie /np. poezje wierszowane, panegiryki, poematy, krytyczno-literackie pisma prozą, dramaty/ oraz prace z filologii i retoryki. Sporo jest dzieł teologicznych, rozważań religijno-moralnych i prac z literatury kaznodziejskiej. Na pozostałą część zbioru składają się pojedyncze prace z takich dziedzin, jak: filozofia, medycyna, prawo, historia powszechna, geografia, pedagogika, botanika i zoologia.

Wśród poloników zagranicznych, których treść dotyczy Polski są przede wszystkim prace historyczne, których autorami są nie tylko historycy, ale także cudzoziemscy dworzanie, dyplomaci interesujący się tematyką polską⁷⁰. Wiadomości o Polsce zawierają też pozycje z bogatej literatury o podróżach. Na uwagę zasługuje też jeden z nielicznych druków emblematycznych z XVII w., zawierający 200 medalionów z symbolami królów i dostojników polskich⁷¹.

Ostatni zbiór poloników zagranicznych stanowi nieduża liczba dzieł autorów polskich, wydanych poza granicami kraju. Te należą do cenniejszych w zbiorze poloników, a składają się na nie dzieła historyczne i polityczne⁷², prace z zakresu wojskowości, geografii gospodarczej i alchemii⁷³.

Obok druków zwartych, w kolekcji starych druków BOK znajduje się kilkanaście tytułów periodyków obcych z XVII i XVIII w., przy czym są to w większości tylko pojedyncze roczniki bądź numery.

Najwięcej jest gazet francuskich⁷⁴ i holenderskich⁷⁵ z XVIII w. oraz czasopism niemieckich z dziedziny historii, literatury, sztuki i medycyny.

Stan zachowania kolekcji starych druków z BOK jest zły, do tego stopnia, iż wiele pozycji wymaga zabiegów konserwatorskich. Książki nie mają jednolitych opraw, spotykamy nawet egzemplarze nieoprawne, zbroszurowane bądź obłożone po prostu w szary papier. Druki mają najczęściej oprawy kartonowe, rzadziej pergaminowe i płócienne. Do najcenniejszych należą niewątpliwie bardzo nieliczne oprawy skórkowe, tzw. francuskie i półskórkowe, które chronią przede wszystkim wydawnictwa francuskie, niejednokrotnie bibliofilskie.

Zachowana kolekcja starych druków biblioteki ordynackiej jest zróżnicowana pod względem tematycznym, typograficznym i proveniencyjnym. Są w niej często egzemplarze cenne z zapiskami proveniencyjnymi, dedykacjami autorów czy zachowanymi znakami własnościowymi nie tylko członków rodu Krasińskich. W całości zbioru przeważają książki francuskie z wielu dziedzin wiedzy, a najbogatszą prezentację mają pozycje z zakresu historii, filozofii, prawa, religii, sztuki, a zwłaszcza literatury pięknej. Zbiór książek polskich i poloników zagranicznych jest wprawdzie nieliczny, lecz wydaje się ciekawy i ważny, ze względu na unikatowy charakter kilku pozycji.

Rękopisy

Spośród 7 tys. rękopisów posiadanych przez BOK ocalało zaledwie 80. Ponieważ stanowią kolekcję bardzo małą, zdecydowano się je wcielić do zbiorów BN, nadano też poszczególnym jednostkom nowe sygnatury.

Większość rękopisów z BOK zamieszczona jest w "Katalogu rękopisów Biblioteki Narodowej", t.10, Warszawa 1972. Liczba opisanych tu rękopisów wynosi 71, z dołączonym archiwum redakcji "Kraju" petersburskiego, które stanowiło spuściznę Erazma Piltza i w okresie międzywojennym było złożone w bibliotece ordynackiej jako depozyt, podobnie jak fragment archiwum rodziny Szaszkiewiczów.

Ocalałe rękopisy pochodzą w przeważającej ilości z XIX w. - 47, pozostałe 21 z XI w., zaś 3 obejmują materiały XVII - XVIII w. Tylko 8 rękopisów ma zachowane sygnatury dawnej biblioteki ordynackiej, m.in. akta osobiste Juliusza Słowackiego, album Salomei Bécu, listy Zygmunta Krasińskiego do Bronisława Trentowskiego z lat 1846-1856, materiały dotyczące powstania styczniowego.

Spora partia rękopisów stanowi fragment archiwum rodzinnego Krasińskich. Jest tu korespondencja gen. W.Krasińskiego, papiery dóbr opinogórskich, album pamiątkowy rodziny Krasińskich i Woronieckich, katalog archiwum hr. Krasińskich i fragment sumariusza akt z lat 1405-1910.

Osobną partię tworzą dokumenty związane z rodziną Gembarzewskich, materiały genealogiczne dotyczące rodzin Dwojnow-Krupskich, Szemetów, Wiązewiczów, Wołowiczów, Piaseczyńskich i Butlerów.

Spuścizna E.Piltza obejmuje kilkanaście tomów korespondencji redakcji "Kraju", materiały redakcyjne, listy publiczne, memoriały, projekty składane przez E.Piltza władzom carskim.

Dużą wartość przedstawiają rękopisy obrazujące działalność BOK, np. korespondencja W.Chomętowskiego z gen. Krasińskim, dokumenty i listy z 1920 r., księga wypożyczeń druków i rękopisów odtworzona na podstawie rewersów w 1941 r., wypisy źródłowe do dziejów BOK oraz wydawnictwa "Rocznik Konstantego Świdzińskiego" sporządzone przez J.Muszkowskiego, fragment archiwum ze sprawozdania mi z lat 1866-1915. Cenne są zwłaszcza te rękopisy, które są uzupełnieniem istniejących drukowanych katalogów dawnej BOK, np. katalog rękopisów, inwentarz rękopisów, inwentarz dyplomatów, fragmenty inwentarzy indeksów rękopisów i rycin, inwentarz dokumentów.

Równie interesujące są odpisy dokumentów dotyczących śmierci i pogrzebu Juliusza Słowackiego sporządzone przez L.Meyęta, listy Adama Asnyka do Elizy Orzeszkowej, rękopisy prac Jerzego Kurnatowskiego.

Z bogatych zbiorów K.Świdzińskiego są listy Joachima Lelewela do K.Świdzińskiego oraz materiały z XVI-XVIII w. zamieszczone w "Katalogu rękopisów Biblioteki Narodowej", t.7, Warszawa 1969, obejmujące dokumenty do dziejów związków wojskowych, tekę Ignacego Żegoty Onacewicza, korespondencję i papiery Karola Stanisława Radziwiłła, Hugo Kołłątaja, Ignacego Krasickiego.

Jedyny zachowany kodeks średniowieczny to "Sermones. Historiae Romanorum. Expulsiones demonum" z XV w. Pozycja ta zostanie opisana w przygotowywanym do druku katalogu rękopisów średniowiecznych BN.

Trudno stwierdzić, czy rzeczywiście w BN znajdują się obecnie wszystkie zachowane rękopisy biblioteki ordynackiej. Zbiory rękopiśmienne Krasińskich były najczęściej nie oznakowane i objęte katalogami drukowanymi tylko w niewielkiej części. Tym samym niejednokrotnie przypadek może zdecydować o ustaleniu proveniencji jakiegoś rękopisu bądź całego zespołu. I jakkolwiek nie można się spodziewać rewelacyjnych znalezisk, to może wpłynąć do BN partia rękopisów będących niegdyś w posiadaniu Biblioteki Krasińskich lub złożonych tam w depozycie.

Ikonografia

Przed wybuchem II wojny światowej w BOK znajdowała się bogata kolekcja rycin, sztychów, rysunków znanych malarzy, grafików polskich i obcych licząca ok. 8 tys. obiektów. Uzupełnieniem zbiorów graficznych były liczne albumy i dzieła ilustrowane z zakresu historii architektury, malarstwa, grafiki, z których najstarsze pochodziły z XVII w.⁷⁶

Zachowany fragment kolekcji graficznej liczy tylko 3065 pozycji grafiki i ok. 100 rysunków naklejonych przeważnie po kilka na białych tekturach jednego formatu. Tektury te opatrzone są u dołu pieczętą biblioteki ordynackiej i rzymską numeracją oznaczającą działy, według których dawniej układano obiekty. Obok grafiki, zachowało się 195 albumów w 295 woluminach.

Zbiory z BOK stanowią odrębną kolekcję /podobnie jak zbiory wilanowskie i Czetwertyńskich/, jakkolwiek nie są wydzielone z całości zbiorów BN i nie mają oddzielnych katalogów i inwentarzy. Opracowane na nowo obiekty z kolekcji Krasińskich nie zachowują swego dawnego układu, bowiem grafika polska i obca włączona jest bez względu na tematykę rycin do katalogu alfabetycznego grafiki, prowadzonego według nazwisk twórców. Podobnie, rysunki zamieszczone są w tym katalogu podług nazwisk rysowników⁷⁷.

Kolekcja rycin i rysunków ze zbiorów Krasińskich świadczy o różnorodności zainteresowań ich twórców. Jest zarazem jedną z cenniejszych w zbiorach ikonograficznych BN, chociaż poziom artystycz-

ny tworzących ją obiektów jest bardzo nierówny. Do cenniejszych można zaliczyć prace polskich i obcych artystów z XVII-XVIII w., a mianowicie sztycharzy gdańskich - Daniela Chodowieckiego, Mateusza Deischa i Jeremiasza Faloka oraz działających w Wilnie - Aleksandra Tarasewicza, Nikodema Zubrzyckiego, Daniela Gałachowskiego i Jana Strzelbickiego. Z bardziej znanych sztycharzy polskich tego okresu można wymienić także - Jana Aleksandra Gorczyńskiego, Pawła Józefa Jędrzejewskiego, Jakuba Labingera, Teodora Rakowieckiego, braci Jana i Michała Surmackich, Teofila Trockiego, Michała Żukowskiego i Jana Filipowicza.

Z przełomu XVIII i XIX w. są w zbiorach Krasińskich ryciny francuskiego malarza Jana Piotra Norblina i Fryderyka Johna, spolonizowanego stypendysty króla Stanisława Augusta. Inni wybitni graficy polscy reprezentowani ciekawymi i rzadkimi dziś rycinami, to: Michał Gröll, Józef Kajetan Kielisiński, Antoni Oleszczyński.

Ponadto występują w kolekcji litografie, staloryty, drzeworyty ilustracyjne tak uznawanych artystów warszawskich, jak Jan Feliks Piwarski, Seweryn Oleszczyński, Józef Sonntag, Jan Lewicki, Julian Cegliński czy Maksymilian Fajans. Do rzadszych obiektów można zaliczyć akwafortę z widokiem domu J.U.Niemcewicza w Ameryce i 3 litografie, których twórcą był Zygmunt Vogel, wybitny malarz widoków Warszawy.

Niewielka liczba obiektów graficznych obrazuje osiągnięcia twórców z terenu Lwowa, m.in. Karola Auera, Antoniego Laubego, Józefa Swobody i Antoniego Langego.

Bardzo interesującym zespołem polskiej grafiki z pierwszej połowy XIX w. są litografie i miedzioryty wydawane przez Jana Kazimierza Wilczyńskiego w cyklach "Album de Wilna", "Album de Varsovie" i "Album de Kiyew". Zachowane odbitki próbne, po kilka egzemplarzy, kolorowane ręcznie kolejne stany rycin, kalki i przerysy, tworzą całość oprawioną w 3 tomach i pochodzą ze zbiorów Konstantego Świdzińskiego⁷⁸.

Grafika polska stanowi największy zespół w całości zbiorów BOK. Znacznie skromniej przedstawiają się fragmenty kolekcji artystów obcych.

Grafika francuska od przełomu XVI do końca XVIII w. reprezentowana jest ciekawymi i rzadkimi dziś pracami Thomasa de Leu, Abrahama Bosse, Michela Lasne, Claude Gillota, Françoisisa Colligana, Etienna Duperac, Isidora Helmana, Antoine'a Boisseta i przede

wszystkim Jacquesa Callota. Wśród jego przeszło 400 akwafort są także kopie, mniej lub bardziej wierne, wykonywane przez anonimowych kopistów, a nawet falsyfikaty trudne do odróżnienia od oryginałów. Ryciny te pochodzą ze słynnych cykli - Cyganie, Gobii, Kaprysy, Balli di Sfessania, Ćwiczenia wojskowe i Żebracy⁷⁹.

W bardzo małym wyborze zachowały się ryciny sztycharzy ze szkoły włoskiej, a mianowicie z XVII w. - Stefano della Belli, zaś z XVIII - Pietro Fontany.

Warto wymienić również prace rytowników związanych z istniejącą w połowie XVII w. w południowych Niderlandach dużą i wpływową szkołą graficzną przy atelier P. Rubensa, m.in. Schelte Adams Bols-werta, Corneliusa Galle I, Pietera Soutmana, Gerarda Edelinka, Paula Pontiusa i Nicolaesa Ryckemansa.

W zespole rysunków liczącym ok. 100 obiektów znajdują się prace wybitnych malarzy i grafików XIX w. Do cenniejszych należą tu: jedyny w kolekcji rysunek Piotra Michałowskiego, następnie prace tak znanych malarzy, jak: Aleksander Orłowski, Franciszek Smuglewicz, Zygmunt Vogel oraz grafików - Wincentego Smokowskiego i Antoniego Oleszczyńskiego. Jest kilka szkiców wykonanych ręką amatorów - Marii Urszuli z Radziwiłłów, żony gen. Krasińskiego, Elizy z Braniczkiej, żony Zygmunta Krasińskiego czy Józefa Ignacego Kraszewskiego⁸⁰.

Zabytkowe albumy ze zbioru Krasińskich zawierają bardzo bogaty materiał źródłoznawczy i ikonograficzny, ilustrujący historię architektury, architektury ogrodów, malarstwa, rzeźby, rysunku i grafiki. Większość z nich pochodzi z XIX w., najstarsze z XVII w. i obejmuje wydawnictwa włoskie, niemieckie, holenderskie, z przewagą francuskich i polskich.

Karty z opisami albumów Krasińskich włączone są do głównego katalogu alfabetycznego wydawnictw albumowych, do kartoteki prowadzonej oraz roboczej kartoteki tematycznej.

Kolekcja grafiki z dawnej BOK tworzy jeden z większych zespołów w całości zbiorów BN. Stan kolekcji jest zły - na wielu obiektach występują zażółcenia i ślady po zawilgoceniu oraz uszkodzenia spowodowane przez naklejanie różkami na tekturze.

Oprócz rycin o dużej wartości artystycznej, znajdują się tu prace bez większych ambicji, ale i te są przydatne w zbiorach, z uwagi na zawarte w nich przekazy ikonograficzne. Zbiór albumów charakteryzujący się dużym zasięgiem chronologicznym oraz szeroką te-

matyką i treścią, daje obraz rozwoju różnych gałęzi sztuki i zainteresowań artystycznych w poszczególnych okresach oraz przegląd wydarzeń historycznych.

Ze zbiorów graficznych Biblioteki Krasieńskich korzystają często historycy sztuki i kultury, plastycy, architekci, reżyserzy teatralni i filmowi. Najczęściej udostępniane są zabytkowe wydawnictwa albumowe z zakresu architektury i kostiumologii. Zasoby portretów polskich osobistości historycznych służą różnym wydawnictwom przy poszukiwaniu obiektów ilustracyjnych.

Kartografia

Zbiory kartograficzne BOK liczyły przed wybuchem II wojny światowej przeszło 2 tys. opracowanych i skatalogowanych map i planów, a co najmniej dwa razy tyle znajdowało się jeszcze w nie uporządkowanych partiach książek i rękopisów zalegających w magazynach na Okólniku. Była to jedna z większych kolekcji kartograficznych w kraju, z cennymi obiektami, wśród których liczebną przewagę miały mapy krajów europejskich z XIX w. Mniej licznie reprezentowany był dział z mapami polskimi, lecz były w nim wydawnictwa bardzo rzadkie, wręcz unikalne z XVI i XVII w. W zbiorze kartograficznym, oprócz map i planów /zwłaszcza Warszawy i jej okolic/ znajdowało się ponadto 809 atlasów, z których najstarsze pochodziły z XVI w.⁸¹

Do zbiorów BN trafiło po wojnie zaledwie ok. 150 jednostek z kolekcji Krasieńskich, w tym ok. 40 planów Warszawy oraz 12 atlasów i zabytkowych albumów. Być może liczba zachowanych obiektów Krasieńskich jest większa, bowiem te mogą odnaleźć się jeszcze w nie opracowanej do tej pory partii zbiorów kartograficznych BN.

Odnalezione mapy oraz plany zostały wcielone do innych zbiorów kartograficznych BN i nie mają oddzielnych katalogów i inwentarzy, z wyjątkiem atlasów i albumów figurujących w kartotece proveniencji.

Wśród albumów i atlasów najcenniejsze wydawnictwo, to dzieło Georga Brauna "Civitates orbis terrarum", liber 1-3, Coloniae Agrippinae 1575-1623, w którym zawarte są plany, widoki i opisy głównych miast europejskich, a także niektórych miast azjatyckich, afrykańskich, a nawet amerykańskich. Z polskich wydawnictw jest tylko "Atlas do dziejów Polski z dwunastu obrazów złożony", wyd.5, Wrocław 1845, sporządzony przez Joachima Lelewela. Pozostałe atlasy związane są ściśle z kolekcją militariów z BOK i przedstawiają m.in. woj-

ny w Europie w latach 1679-1717 czy tereny Niemiec w czasie wojny z Francją w latach 1792-1797.

Najciekawszymi obiektami w kolekcji Kraszińskich są różnego typu plany Warszawy i panoramy Warszawy oraz jej okolic.

Z XVIII w. pochodzą 2 plany Warszawy sporządzone dla króla Stanisława Augusta. Są to przeróbki znanego planu pułkownika Ricauda Tirregaille'a, inżyniera wojsk koronnych, zachowujące większość walorów swego pierwowzoru, jak np. piękne oprawy graficzne z panoramą Warszawy widzianą od strony Wisły.

Na początku XIX w. powstały plany wykonane w Biurze Typograficznym Korpusu Inżynierów Wojskowych. Są to m.in. "Plan miasta stołecznego Warszawy obejmujący domy wojskowe i rządowe" /pierwszy polski plan niwelacyjny/ i "Plan miasta stoł. Warszawy wymierzony przez officerów Korpusu Inżynierów w latach 1818 i 1819 i litografowany przez tychże roku 1822", który był pierwszym planem stolicy opartym na dokładnych pomiarach triangulacyjnych i niwelacyjnych⁸².

Pozostałe ciekawsze plany Warszawy pochodzą z drugiej połowy XIX w. Jest w kolekcji przeznaczony dla ludności cywilnej "Plan grodu Warszawy i okrestnostiej" sporządzony w 1856 r. przez Kaliksta Witkowskiego na podstawie tzw. wielkiego planu Józefa Koriota. Uzupełnieniem tego planu są zawarte na nim informacje o położeniu geograficznym stolicy i wiadomości statystyczne. Dołączony jest także niewielki planik "Warszawa w 1656 r. za Jana Kazimierza", który jest jedną z pierwszych rekonstrukcji historycznych planu Warszawy⁸³. Jest także kilka planów, które są dodatkami do pozycji książkowych, np. dołączony do pracy znanego lekarza Karola Gregorowicza⁸⁴ plan domów z informacjami o stanie ich czystości i częścią opisową omawiającą warunki ogólne zdrowotności stolicy, czy plan sanitarny Warszawy z zaznaczeniem skutków panującej w 1867 r. epidemii cholery, uzupełniający pracę Maleta "K otczetu o cholere w Warszawie".

Przedstawiony tu w niewielkim wyborze fragment kolekcji kartograficznej BOK świadczy, iż w jej zbiorach znajdowały się obiekty cenne i rzadkie, obrazujące niemal w całości chronologiczny, terytorialny i rodzajowy zakres produkcji kartograficznej polskiej.

Zarysowane w ostatnich latach coraz większe zainteresowanie historią kartografii polskiej, obok prac katalogowych i badawczych prowadzonych w Zakładzie Kartografii BN, pozwoli może w przyszłości rozszerzyć tak niepełną dziś wiedzę o mapach, planach i atlasach z biblioteki ordynackiej, zarówno tych, które bezpowrotnie zaginęły,

jak i tych, które ocalały i włączone zostały do zbiorów kartograficznych narodowej ksiąźnicy.

Przedstawione w krótkim przewodniku zbiory z dawnej BOK stanowią niewątpliwie ciekawą i wartościową kolekcję, która mimo różnic proveniencyjnych, a może właśnie dzięki nim, ma odrębny charakter i odznacza się indywidualnymi cechami.

W zachowanych fragmentach zróżnicowanych kolekcji druków zwartych i ciągłych nowszych, zbiorów kartograficznych, ikonograficznych, starodruków i rękopisów, występują interesujące obiekty z ciekawymi oprawami, licznymi autografami, notatkami kolekcjonerów, ich pieczęciami oraz ekslibrisami.

Niniejszy przewodnik po zbiorach Krasińskich, jako pierwsze i z pewnością nie wyczerpujące opracowanie tematu, informuje skrótowo o obecnym miejscu przechowywania, stanie i zawartości ocalałych zasobów z Biblioteki Krasińskich. Dane te nie są powszechnie znane, co jest przyczyną niedostatecznego wykorzystania cennych zbiorów, a przecież te gromadzone, opracowywane i przechowywane przez twórców biblioteki ordynackiej i jej pracowników, powinny obecnie w jak najszerszym zakresie służyć potrzebom nauki.

P r z y p i s y

¹ Artykuł niniejszy jest skrótem mojej pracy magisterskiej pt.: "Zbiory dawnej Biblioteki Ordynacji Krasińskich w Bibliotece Narodowej", Kielce 1983 /maszynopis w Bibliotece Wyższej Szkoły Pedagogicznej im. Jana Kochanowskiego w Kielcach/, przygotowanej pod kierunkiem dr. Kazimierza Wardy, któremu pragnę serdecznie podziękować za cenne rady i wskazówki przydatne przy jej pisaniu.

² W.Urban, Krasiński Stanisław, w: Polski słownik biograficzny, z.65, Wrocław 1970, s.190-191; H.Barycz, Krasiński Jan Andrzej, ibidem, s.177-179; I.T.Baranowski, Inwentarze Pałacu Krasińskich później Rzeczypospolitej, Warszawa 1910, s. 18-35; I.T.Baranowski, Biblioteka Ordynacji Krasińskich w Warszawie, Warszawa 1917, s.11.

³ I.T.Baranowski, Biblioteka..., s. 13-14.

⁴ J.Królik, Opinogóra, Ciechanów 1976, s.5-6; J.Muszkowski, Biblioteka Ordynacji Krasińskich w latach 1844-1930, Warszawa 1930, s.3.

⁵ H.Wisniewska-Boniek, Krasiński Wincenty, w: Słownik pracowników książki polskiej, Warszawa 1972, s. 466-467.

⁶ F.Radziszewski, Wiadomości historyczno-statystyczne o znakomitszych bibliotekach i archiwach publicznych... Kraków 1875, s.75;

W.Wittyg, Ex-librisy bibliotek polskich XVI-XX wiek., t.2, Warszawa 1907, s.135-136.

⁷ I.Koberdowa, Krasieński Ludwik Józef Adam, w: Polski słownik biograficzny, z.65, Wrocław 1970, s. 186-187.

⁸ J.Muszkowski, o.c., s.6; A.Michalewska, Z dziejów biblioteki i Muzeum Konstantego Świdzińskiego, "Roczniki Biblioteczne" R.17:1973, z.3-4, s.637-647; F.Pułaski, Spory o bibliotekę i zapis Konstantego Świdzińskiego, Warszawa 1909, s.21-28.

⁹ J.Muszkowski, o.c., s.6; inną liczbę dzieł podaje F.Radziszewski, o.c., s.101. Według niego, przyłączone zbiory Świdzińskiego obejmowały 9500 dzieł w 12449 tomach, 5988 broszur, 943 rękopisów i przeszło 6000 pojedynczych aktów i autografów.

¹⁰ S.Wójcik, Krasieński Ludwik Józef Adam, w: Słownik pracowników książki polskiej, Warszawa 1970, s.467; F.Radziszewski, o.c., s.101.

¹¹ A.E.Odyniec, Władysław hr. Ordynat Krasieński, "Kłosa" 1873, t.16, nr 402, s.167-170; Wspomnienie pośmiertne o Władysławie Krasieńskim, "Przegląd Polski" R.7:1873, z.7, s.479.

¹² J.Muszkowski, o.c., s.9; I.T.Baranowski, Biblioteka..., s.20.

¹³ M.Handelsman, Historycy. Portrety i profile, Warszawa 1927, s.21-31.

¹⁴ J.Kallenbach, Adam Krasieński, "Pamiętnik Literacki" R.7:1908, z.4, s.697-700; Demil, Zgon ordynata na Opinogórze, "Świat" R.4:1909, nr 4, s.16-18.

¹⁵ J.Muszkowski, o.c., s.11-14; I.T.Baranowski, Biblioteka ..., s.22-23.

¹⁶ E.Chwalewik, Zbiory polskie, t.2, Warszawa 1927, s.301; Dary i nabytki Biblioteki Ord. Hr.Krasieńskich, "Przegląd Biblioteczny" 1908, t.1, s.253-254; Biblioteka Ord. Hr.Krasieńskich, "Biblioteka Warszawska" R.69:1909, s.207, 416.

¹⁷ A.Barwiński, Biblioteka ordynacji Krasieńskich w Warszawie, "Kwartalnik Historyczny" R.23:1909, s.286. Inną liczbę podaje H.Wilder, Polskie archiwa, biblioteki, muzea i zbieracze, "Rocznik Literacko-Naukowo-Artystyczny" R.1:1905, s.XXIII - ok.100 tys. dzieł, 1200 druków z XV i XVI w., ok. 2 tys. tomów rękopisów, 7685 rycin, 564 rysunki, ok. 150 obrazów oraz bogaty zbiór autografów i dyplomów.

¹⁸ J.Muszkowski, o.c., s.14-15; M.Kania, Biblioteka i Muzeum Krasieńskich w 70-tą rocznicę publicznego otwarcia Biblioteki 1860-1930, "Tygodnik Ilustrowany" R.52:1930, nr 50, s.1057; Otwarcie Biblioteki i Muzeum Ord. Krasieńskich w Warszawie, "Silva Rerum" R.6:1931, z.1, s.41-42; Biblioteka Krasieńskich, "Światowid" R.7:1930, nr 49, s.2.

¹⁹ E.Łuniński, Skarb Krasieńskich, "Wiadomości Literackie" R.9:1931, nr 41, s.3; B.Kieszkowski, Biblioteka Ordynacji Krasieńskich, "Przegląd Współczesny" R.11:1932, nr 189, s.368-371; A.Dzięciołowski, Muzeum ord. Krasieńskich, "Kurier Warszawski" R.111:1931, nr 15, s.8.

²⁰ K.Remerowa, Książka w Warszawie 1918-1939, w: Warszawa II Rzeczypospolitej 1918-1939, t.1, Warszawa 1970, s.215; H.Więckowska, Jan Muszkowski, ucozony-biolog, "Przegląd Biblioteczny" R.21:1953, z.2, s.97-110; W.Tatarkiewicz, Kamieniecki Witold, w: Pol-

ski słownik biograficzny, t.11, Wrocław 1964-1965, s.520-521.

²¹ A.Lewak, Biblioteki Warszawy podczas drugiej wojny światowej, "Rocznik Warszawski" R.2:1961, s.198-199; M.Łodyński, Okupacyjne dzieje Biblioteki Krasinińskich, w: Walka o dobrą kulturę, t.1, Warszawa 1970, s.364-365.

²² Archiwum Biblioteki Narodowej, sygn.932, k.1, list dyr. S. Wierochyńskiego do prof. S.Kętrzyńskiego z dn. 3 VII 1945 r.

²³ Archiwum Biblioteki Narodowej, sygn. 901, k.157-170, sprawozdanie Oddziału Zbiorów Biblioteki Krasinińskich za 1950 r. /masyzynopsis/; W.Piusińska, Zbiory nowsze /druki zwarte, ciągłe, dokumenty życia społecznego/ wydane od r. 1801, w: 50 lat Biblioteki Narodowej. Warszawa 1928-1978, Warszawa 1984, s.230-231; H.Charęska, Biblioteka Narodowa w latach 1945-1956, ibidem, s.96.

²⁴ I.T.Baranowski, Biblioteka ..., s.30-31; Sprawozdanie Biblioteki i Muzeum Ordynacji Krasinińskich w Warszawie 1928-1930, Warszawa 1930, s.18.

²⁵ Np. dzieła takich autorów, jak: G.Korbut, F.Bentkowski, W.A.Maciejowski, A.Jocher, K.Piekarski, K.Badecki, J.M.Ossoliński, M.Wiszniowski, M.H.Juszyński, E.Maliszewski, L.Siemieński, J.Bartoszewicz, J.Przyborowski.

²⁶ Np. Kazania gnieźnieńskie, wyd. W.Nehringa, Kraków 1897; Kazania Świętokrzyskie, wyd. i oprac. J.Łosia i W.Semkowicza, Kraków 1934; Modlitewnik dla kobiet z wieku XVI, wyd. S.Ptaszyckiego, Kraków 1905; Modlitwy Wacława, wyd. L.Malinowskiego, Kraków 1875; Księga ziemi czerskiej 1404-1423, wyd. J.T.Lubomirskiego, Warszawa 1879; Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z Archiwum tak zwanego Bernardyńskiego we Lwowie, t. 1-24, Lwów 1868-1931; Kodeks dyplomatyczny Wielkiej Polski, wyd. E.Raczyńskiego, Poznań 1840; Kodeks dyplomatyczny wielicki, Lwów 1872; Archiwum Komisji Prawniczej, t.7-10, Kraków 1900-1936.

²⁷ M.in. prace takich autorów, jak: P.Chompre, G.Lanson, G.Vaupreau, G.Pellisier, V.Chasteney, P.Bayle, P.Chasles.

²⁸ Np. dzieła M.Mochnackiego, J.Klaczki, A.Małeckiego, A.Bekcikowskiego, H.Biegeleisena, W.Nehringa, R.Pilata, B.Chlebowski, S.Tarnowski, P.Chmielowski, J.Kallenbacha, J.Kleinera, S.Pigonia, L.Komarneckiego, I.Matuszewskiego, S.Brzozowski, W.Feldmana, N.Hirszbanda /pseud. C.Jellenta/, Z.Wasilewskiego, W.Borowego, A.Grzymały-Siedleckiego.

²⁹ M.in. F.Karpińskiego, S.Staszica, J.Wybickiego, C.Godebskiego, J.U.Niemcewicza, A.K.Koźmiana, A.Felińskiego, K.Brodzińskiego, J.P.Woronicza.

³⁰ Duża kolekcja różnojęzycznych przekładów najwybitniejszych autorów polskich z darów redakcji "Wiadomości Literackich", wśród której przeważają tłumaczenia dzieł H.Sienkiewicza i W.S.Reymonta.

³¹ Opracowania monograficzne powstań, np. M.Mochnackiego, L.Mierosławskiego, A.Gillera, B.Limanowskiego czy Wydawnictwo materiałowe do historii powstania 1863-1864, t. 1-5, Lwów 1888-1894.

³² Np. pamiętniki J.U.Niemcewicza, F.Karpińskiego, F.K.Dmochowskiego, L.Chodźki, S.Goszczyńskiego, J.I.Kraszewskiego, K.Chłędowskiego, J.Łuszczewskiej /Deotymy/, T.T.Jeża, Z.Kaczkowskiego, K.W. Wójcickiego.

³³ Np. wydawnictwa z serii: "Bibliothèque des Mémoires Relatifs à l'Histoire de France Pendant le XVIII siècle".

34 J.B.Say, D.Ricardo, J.S.Mill, Ch.Fourier, L.Brentano, H. Spencer, C.F.Bastiat, H.Chevalier, F.Bastiat, H.Baudrillard, J. A.Blanqui.

35 Spośród autorów polskich z XIX w. można wymienić: J.B.Rakowieckiego, J.W.Bandtkiego, R.Hubego, A.Z.Helcela, K.B.Hoffmana, A.Korowickiego, I.F.Stawiańskiego, A.Łabęckiego, W.H.Gawareckiego, F.K.Szaniawskiego, J.Kłodzińskiego, F.Słotwińskiego.

36 Np. Psakterz Dawida przekładania F.Karpińskiego, wyd. stereotypowe, Warszawa 1829.

37 M.in. Sainte Bible de Vence, en latin et en françois, avec des notes litteraires ..., t. 1-28, Paris 1827-1833.

38 Np. pamiętniki i opisy podróży E.Felińskiej, J.Kopcia, H.Jałowta /pseud. J.Gordn/, J.Potockiego, J.Sękowskiego, I.Pietraszewskiego, A.Muchlińskiego, A.Januszkiewicza.

39 Z najwcześniejszych można wymienić: S.Śtaszica, O statystyce Polski, Kraków 1809; C.Malte-Bruna, Tableau géographique de la Pologne, Paris 1807; T.Swięckiego, Opis starożytnej Polski, Warszawa 1816; S.Platera, Jeografia wschodniej części Europy, Wrocław 1825.

40 M.in. S.B.Jundziłła, S.Wodzickiego, Sz.Pisulewskiego, J.Strumikły, F.Sawiczewskiego, J.G.Wyżyckiego, J.Szafarkiewicza, K.Tyzenhauza, J.Wolfganga, F.Kuberskiego, M.Szuberta, I.Czerwiakowskiego, J.A.Dziarkowskiego.

41 Np. J.Ch.Arnolda, M.Zieleniewskiego, S.Chodyńskiego, J.Pawińskiego, T.Łapińskiego, A.O.Baranieckiego.

42 M.Oczapowski, Gospodarstwo wiejskie, t.1-8, Warszawa 1835-1844; B.Dziekoński, Rolnictwo i ogrodnictwo, Kraków 1805; F.B.Piekarski, Ziemiaństwo krajowe, Kraków 1809; J.N.Kurowski, O urządzeniu gospodarstw, Warszawa 1826; A.Thauer, Grundsätze der rationellen Landwirtschaft, t. 1-4, Berlin 1821.

43 M.in. prace S.Łempickiego, Ł.Kurdybachy, S.Kota, B.Nawroczyńskiego, S.Tynca, H.Barycza, S.Bednarskiego, K.Lewickiego, H.Radlińskiej, W.Bobkowskiej, J.Hulewicz.

44 J.I.Kraszewski, Sztuka u Słowian, Wilno 1860; F.M.Sobieszkański, Wiadomości historyczne o sztukach pięknych w dawnej Polsce, t. 1-2, Warszawa 1847-1849; E.Rastawiecki, Słownik malarzów polskich, t. 1-3, Warszawa 1850-1857; J.Kremer, Listy z Krakowa, wyd.3, t.1-3, Naumberg 1869.

45 T.Sieniacka, Zakład Druków Nowszych: prace nad księgozbiorem dawnej Biblioteki Ordynacji Krasińskich, "Biuletyn Informacyjny BN" 1981, nr 1, s. 9-11.

46 Z.Daszkowski, Zasoby Zakładu Czasopism Biblioteki Narodowej, "Biuletyn Informacyjny BN" 1965, nr 1, s.16.

47 "Orzeł Biały", "Kurier Warszawski", "Monitor Warszawski", "Powszechny Dziennik Krajowy", "Gazeta Polska", "Kurier Polski".

48 "Pamiętnik Warszawski", "Momus", "Pamiętnik Zagraniczny", "Gazeta Literacka", "Biblioteka Polska", "Rozmaitości Literackie", "Dziennik Warszawski".

49 "Gazeta Warszawska", "Gazeta Codzienna", "Dziennik Powszechny", "Gazeta Poranna", "Dziennik Krajowy".

50 "Magazyn Powszechny", "Muzeum Domowe albo Czytelnia Niedzielną".

51 "Biblioteka Warszawska", "Przegląd Naukowy", "Tygodnik Polski", "Przegląd Warszawski Literatury, Historii, Statystyki i Rozmaitości", "Dzwon Literacki".

52 "Pamiętnik Religijno-Moralny", "Przegląd Katolicki".

53 "Świat", "Tygodnik Ilustrowany", "Naokoło świata", "Ilustracja Polska", "Bluszcz", "Życie Kobiect", "Pani", "Mucha", "Cyrulik Warszawski", "Szczutek".

54 "Biesiada Literacka", "Wiadomości Literackie", "Pion", "Liberum Veto", "Kultura", "Przegląd Warszawski", "Miesięcznik Artystyczny i Literacki", "Ateneum", "Rzeczy Polskie", "Marchońt", "Skamander", "Sfinks", "Witeź", "Museion", "Sztuka", "Echo Literacko-Artystyczne", "Złoty Róg", "Rydwan".

55 "Polak Sumienny", "Nowa Polska", "Złodziej Polityczny", "Tandzieciarz".

56 "Strażnica", "Niepodległość", "Pobudka", "Ruch", "Wiadomości z Pola Bitwy", "Dziennik Narodowy", "Wiadomości Polityczne", "Głos Kapłana Polskiego", "Frawda".

57 "Przedświt", "Robotnik", "Górnik", "Gazeta Ludowa", "Czerwony Sztandar".

58 "Pielgrzym Polski", "Kraj i Emigracja", "Rocznik Emigracji Polskiej", "Młoda Polska", "Dziennik Narodowy", "Trzeci Maj", "La Pologne. Journal des Salves", "Przegląd Rzeczy Polskich", "Noworocznik Demokratyczny", "Wiadomości Polskie".

59 Np. z kolekcji J. Drège'a - "Almanach du Jardinier", "Le Nouveau Jardinier", "Journal d'Horticulture Pratique".

60 Np. wydawane w Paryżu na początku XIX w. "Journal des Dames et des Modes".

61 P. Buchwald-Pelcowa, Zakład Starych Druków i Ośrodek Opieki nad Dawną Książką, w: 50 lat Biblioteki Narodowej. Warszawa 1928-1978, Warszawa 1984, s. 165-166.

62 Obok dzieł m.in. J. Racine'a, P. Corneille'a, Le Rochefoucauld, J. F. Marmontela, P. Scarrona, F. Fenelona, D. Diderota, S. F. Genliasa, C. P. J. Crebillona, P. Beaumarchaisa, powieści romansowe takich autorów, jak: M. S. La Roche, F. B. Arblay, M. A. Gomez, A. T. Lambert, M. J. Monbart, C. J. B. Louvet, K. L. Poellnitz.

63 Np. Ch. Rollin, Abrégé de l'histoire ancienne..., t. 1-2, Louzanne 1754; E. Gibbon, The history of the decline and fall of Roman empire, t. 1-13, Basil 1787-1789; S. Diodorus, Histoire universelle, t. 1-7, Paris 1737-1744; J. A. Thou, Histoire universelle, t. 2-11, Bassel 1742; L. P. Anquetil, Précis de l'histoire universelle, t. 1-9, Paris 1799.

64 L. Maimbourg, Histoire du Lutheranisme, ed. 2, t. 1-2, Paris 1680; S. Pufendorf, De habitu religionis Christianae ad vitam civilem..., ed. 3, Bremae 1697; F. S. Socinus, Praelections theologicae, ed. 2, Raków 1627; S. Przypkowski, Cogitationes sacrae ad initium Evangelii Matthaei..., Amstelodami 1692.

65 P. Holbach, La morale universelle, Amsterdam 1776; Voltaire, Collection complete des oeuvres, Paris 1786; J. J. Rousseau, Oeuvres complètes, t. 1-37, Paris 1773; J. d'Alembert, Mélanges de littérature, t. 1-5, Amsterdam 1767, C. A. Helvetius, De l'homme des ses facultés intellectuelles, t. 1-2, Londres 1773.

⁶⁶ R.Rapin, *Les jardins*, Paris 1777; J.Schabel, *Theorie du jardinage*, Paris 1771; L.Liger, *Le jardinier*, Paris 1791; N.Bonnefons, *Le jardinier françois*, Paris 1665; H.Walpole, *Essai sur l'art des jardins modernes*, Strawberry Hill 1785.

⁶⁷ J.Barre, *Histoire général d'Allemagne*, t.1-10, Paris 1784; De Real, *La science du gouvernement...*, t.1-8, Paris 1761-1766; *Encyclopedie ou dictionnaire raisanne des sciences*, t.1-36, Berne 1779-1782; P.Bayle, *Dictionnaire historique et critique*, ed.5, Amsterdam 1734.

⁶⁸ Np. *Dictionnaire militaire*. Lousanne 1743; P.La Nouveu, *La cavalerie françoise*, b.m. 1643; *Artillerie nouvelle*, Amsterdam 1773; *Tactique de l'infanterie*, Dresden 1787.

⁶⁹ Np. *Kommissye wojewodzkie i powiatowe w W.X.Lit.... udecydowane*, Warszawa 1789; *Komm. porządkowe cywilno-wojskowe wojew., ziem i powiatów w Koronie podług odmian i przydatków... udecydowane*, b.m. 1788; *Projekt do formy rządu*, Warszawa 1790.

⁷⁰ Np. P.F.G.Desfontaines, *Histoire de revolution de Pologne*, t.1-2, Amsterdam 1735; J.Melesander, *Schau-Platz polnischer Tapferkeit oder der Polnischen Koenige*, Nürnberg 1685; M.D.La Bizardiere, *Histoire de la scission ou division arrivee eu Pologne*, Paris 1699.

⁷¹ S.Neugebauer, *Selectorum symbolorum heroicorum centuria gemina*, Francofurti 1619; P.Buchwald-Pelcowa, *Emblematy w drukach polskich i Polski dotyczących XVI-XVIII wiek*, Wrocław 1981, s.248.

⁷² M.in. J.M.Potooki, *Histoire de l'assassinat de Gustave III roi de Suede*, Paris 1797; A.Bzowski, *Sacrum pancarpium quadragesimale ex Horbus*, Venezia 1661.

⁷³ M.in. wydawane w języku niemieckim pisma największego polskiego alchemika z przełomu XVII w. Michała Sędziwoja - *Chymische Schriften*, Wienn 1750.

⁷⁴ "Gazette à Paris", "Meroure Galant".

⁷⁵ "Gazette d'Utrecht", "Spectateur".

⁷⁶ J.Muszkowski, o.c., s.20.

⁷⁷ M.Grońska, *Zbiory ikonograficzne Biblioteki Narodowej*, "Rocznik Biblioteki Narodowej" R.11:1975, s.326; Z.Skierkowska, *Zbiory graficzne*, "Biuletyn Informacyjny BN" 1965, nr 3, s.12-15.

⁷⁸ J.Jaworska, *Album Wileńskie w zbiorach graficznych Muzeum Narodowego*, "Rocznik Muzeum Narodowego w Warszawie" R.10:1976, s. 217-223; M.Grońska, *Zbiory ikonograficzne*, w: *50 lat Biblioteki Narodowej*, Warszawa 1928-1978, Warszawa 1984, s.188.

⁷⁹ *Piękna książka i grafika francuska do XVIII wieku*. Katalog wystawy, Warszawa 1975, s.19-60.

⁸⁰ M.Grońska, *Zbiory ikonograficzne Biblioteki...*, s.326.

⁸¹ W.około-Kuśakowa, *Warszawa jako warsztat naukowy w zakresie kartograficznym*, Kraków 1936, s.15; D.Kosacka, *Plany Warszawy XVII i XVIII w. w zbiorach polskich*, Warszawa 1970, s.58,71,76,91.

⁸² *Wśród starych map i atlasów Biblioteki Narodowej w Warszawie*. Katalog wystawy, Warszawa 1982, s.216-232.

⁸³ *Ibidem*, s.233.

⁸⁴ K.Gregorowicz, *Warszawa pod względem topograficznym, higienicznym i geologicznym*, Warszawa 1862.

ВЪЗРОДѢНІЮ СЛЪЖИТИ

НАЧАЛЪ ТВОРИМЪ , ВСЕН БЪЧЕРНЕН СЛЪЖЕТЪ .
 ТАКОЖЕ ОУКАЗАНО , БЪЧЕ МЪ ГААРЪ . ОУ ЛЖЕ .
 НАГИ БЪЗБА . СТИХЪРЫ . БОСКОНЪ . ГАЛЪ . С .
 ТЪ ВОРЕНІЕ . ІОАННА ДАМАСКІНА . ИНОСМЪ .
 СТИ . І . ЗАПЪБА . ИЗВЕДИ ИСТОРИИЦЕИ
 ДИШЪ АСІО . ИСПОВЪДАНИЕ ДИМІТРИ ТВОРИМЪ .
 ПРКЪДЪ ИМАЕЛЪ ХЕ ЮЖЕ НААДА . ИНАКРЕСТЪ
 БЪЗМЕ . ДАСЪДАЩАЛ БОТМАТЪ ИОАННИ СМЕ
 РТИКИ , БОСКРИШИ СЪВЪКОМ . СЪВЪОДЪ БЫИ
 ВМЕРТВЪХЪ . ИСТОУАЛЪ ЖИВО ШИВЪГО СВЪТА
 ВСЕИАНЕ СПЕЕ ПОМЪАДИ НАУЪ , М . И . П . А . Д . ТЪ
 ОУ ПЪДЪИШАТЪ . ОУ ПЪДЪИШАТЪ ДАНИ ОУ ПЪДЪИШАТЪ

ркс

Fot.1 Karta z zastawka /nr 276 w Albumie A.S.Ziernowej/ z 2 cz. "Oktoicha" wydanego w 1618 r. w moskiewskiej drukarni N.F.Fofanova i P.W. Fledygina

